

دانشگاه پیام نور

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

رساله

برای دریافت مدرک دکتری تخصصی (Ph.D.)

رشته مدرسی معارف اسلامی گرایش انقلاب اسلامی

گروه معارف اسلامی

عنوان رساله:

**گفتمان‌های آزادی سیاسی در دولت‌های جمهوری اسلامی
ایران: مطالعه تطبیقی دولت‌های هاشمی، خاتمی، احمدی‌نژاد**

احمد رضا شاه علی

استاد راهنما: دکتر جلال درخشه

استاد مشاور اول: دکتر محمدرضا حاتمی

استاد مشاور دوم: دکتر محمدرضا ضمیری

دی ماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

چکیده

این رساله با موضوع گفتمان های آزادی سیاسی در دولت های پس از انقلاب اسلامی اهداف اساسی زیر را تعقیب می کند: بررسی تعاریف و دسته بندی های رایج از آزادی، تبیین شاخصه های آزادی سیاسی بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، تحلیل گفتمان آزادی سیاسی در دولت ها و ارزیابی آن بر اساس شاخصه های طراحی شده، در دولت های سازندگی، اصلاحات و دولت عدالتخواه (نهم). به همین منظور کاوشی عمیق و گسترده در مورد سه دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی با تمرکز بر سال های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۸ به عمل آمده است.

روش انجام این تحقیق توصیفی و تحلیلی است و بدین منظور دیدگاه های چهره های اصلی اجرایی نظام در دولت های سازندگی، اصلاحات و دولت عدالتخواه (نهم) بیان شده و سپس بر مبنای چارچوب تحلیل گفتمان مقایسه های لازم انجام شده تا مشخص شود در هر دوره چه گفتمانی از آزادی سیاسی در کشور حاکم بوده است. گفتمان های این سه دوره درباره آزادی سیاسی پس از استخراج، با شاخص های بدست آمده از قانون اساسی جمهوری اسلامی در مورد آزادی سیاسی مقایسه شده اند.

در پایان با تجزیه و تحلیل اطلاعات و اسناد متعدد این نتیجه حاصل شده که هر یک از سه دولت سازندگی، اصلاحات و نهم مولفه های خاصی از آزادی سیاسی را مورد تاکید و توجه جدی تر قرار دادند. دال مرکزی در فضای گفتمانی آزادی سیاسی در ایران در دوره ریاست جمهوری آقای هاشمی آگاهی و آگاه سازی است و از نگاه ایشان توجه به دو مقوله آزادی و آگاهی و ارتباط آنها با یکدیگر در هر نظام سیاسی از جمله مهم ترین بنیان های آزادی سیاسی است. اما در دوره ریاست جمهوری آقای خاتمی دال مرکزی آزادی است که دال های دیگر مانند نظام اسلامی، مردم سالاری، قانون، دین و .. حول این محور شکل می گیرند. در نهایت در دوره اول ریاست جمهوری آقای احمدی نژاد دال مرکزی قانون و قانون مداری است و در همین راستا انتخابات، احزاب و رسانه ها به عنوان مولفه های تامین کننده آزادی های سیاسی و ابزار نظارت بر قانون و اعمال آن مورد توجه جدی بوده اند.

کلیدواژه ها: آزادی سیاسی، گفتمان، آگاهی، قانون، آزادی، عدالت.

فهرست مطالب

۸	مقدمه
۹	۱- فصل اول: کلیات تحقیق
۱۰	۱-۱- بیان مسئله
۱۲	سوال اصلی پژوهش
۱۲	سوال های فرعی
۱۲	فرضیه
۱۲	۲-۱- چرایی انجام تحقیق و اهداف
۱۳	۳-۱- پیشینه تحقیق
۱۷	۴-۱- نتایج کاربردی پیش بینی شده تحقیق
۱۸	۵-۱- روش انجام تحقیق
۱۹	۶-۱- محدوده زمانی و مکانی
۱۹	۷-۱- سازماندهی و روش
۲۱	۲- فصل دوم: ادبیات نظری تحقیق
۲۲	۱-۲- مقدمه
۲۶	۲-۲- روایت اول: آزادی در سیر تطور اندیشه غربی
۲۶	۱-۲-۲- پارادایم کلاسیک
۲۹	۲-۲-۲- پارادایم مدرن

۲۹	مسیر اول: وجه فرد گرایی
۳۳	جان لاک
۳۵	جان استوارت میل
۴۰	مسیر دوم: وجه اجتماعی
۴۳	۳-۲- روایت دوم: آزادی در سیر تطور اندیشه اسلامی
۴۹	۲-۳-۱- آزادی در اندیشه حضرت امام (ره)
۶۲	۲-۳-۲- آزادی در اندیشه شهید مطهری
۷۱	۲-۴- روایت سوم: آزادی در قانون اساسی ج.ا.ا.
۸۲	۲-۴-۱- برگزاری انتخابات
۸۲	۲-۴-۲- آزادی بیان و آزادی مطبوعات
۸۶	۲-۴-۳- احزاب
۸۸	۳- فصل سوم: روش شناسی
۸۹	۳-۱- مقدمه
۹۰	۳-۲- تفاوت های روش شناختی روش های کمی و کیفی
۹۲	۳-۳- تفاوت های تحقیق کمی و کیفی : جمع بندی
۹۳	۳-۴- روش شناسی تحقیق حاضر
۹۵	۳-۵- برساخت گرایی و نظریه گفتمان لاکلا و موف
۱۰۶	۳-۶- پساساختارگرایی به مثابه بنیاد فلسفی نظریه گفتمان

- ۱۰۸ ۷-۳- جایگاه تحلیل گر در مطالعات گفتمانی
- ۱۱۰ ۴- فصل چهارم: یافته های تحقیق
- ۱۱۱ ۴-۱- مقدمه: نگاهی اجمالی به ساختار کلی فصل
- ۱۱۱ ۴-۲- بخش اول: فضای گفتمان های سیاسی در ایران پس از انقلاب
- ۱۱۱ ۴-۲-۱- فضای گفتمانی بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸)
- ۱۲۰ ۴-۲-۲- فضای گفتمانی در سال های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۴
- ۱۲۷ فضای گفتمان سیاسی در دوره ریاست جمهوری اکبر هاشمی
رفسنجانی
- ۱۳۴ ۴-۲-۳- فضای گفتمانی در سال های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴
- ۱۴۲ مفصل بندی گفتمان های اصلاح طلب و محافظه کار از سال ۱۳۷۶ تا
۱۳۸۴
- ۱۴۷ فضای گفتمان سیاسی در دوره ریاست جمهوری سید محمد خاتمی
- ۱۵۵ ۴-۲-۴- فضای گفتمانی در سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸
- ۱۶۲ مفصل بندی گفتمانی در سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸
- ۱۶۴ فضای گفتمان سیاسی در دوره اول ریاست جمهوری دکتر محمود
احمدی نژاد
- ۱۷۴ ۴-۳- بخش دوم: فضای گفتمان های آزادی سیاسی در ایران پس از انقلاب
اسلامی
- ۱۷۴ ۴-۳-۱- دوره اول: دوره ریاست جمهوری اکبر هاشمی رفسنجانی
- ۱۷۷ ۴-۳-۲- دوره دوم: دوره ریاست جمهوری سید محمد خاتمی

۱۸۰	۳-۳-۴- دوره سوم: دوره اول ریاست جمهوری دکتر محمود احمدی نژاد
۱۸۵	۴-۴- جمع بندی فصل
۲۰۰	۵- فصل پنجم: جمع بندی و نتایج تحقیق
۲۰۱	۵-۱- مقدمه
۲۰۳	۵-۲- پاسخ به سوالات تحقیق
۲۱۳	منابع

آزادی و به خصوص آزادی سیاسی (به دلیل دامنه گسترده و اهمیت آن به عنوان مهمترین وجه آزادی)، یکی از مطالبات همیشگی ملت ایران بوده که کسب آن از جمله انگیزه های اساسی تمامی قیام های اجتماعی - سیاسی یکصد سال اخیر در ایران به شمار می آید. این هدف سرانجام با پیروزی انقلاب اسلامی محقق شد. جمهوری اسلامی ایران در بطن قانون اساسی خود درصدد تکوین و تدوین آزادی سیاسی بر مبنای الگوی اسلامی مبتنی بر تفکر شیعی برآمده است. از این رو، آزادی سیاسی به عنوان یکی از اساسی ترین اهداف انقلاب اسلامی سایه ای گسترده بر قانون اساسی افکنده و مشخصاً اصول ۶، ۷ و ۸ از اصول کلی و فصل سوم به حقوق ملت (موکداً ۵ اصل از این فصل از اصل ۲۳ تا ۲۷)، به موضوع آزادی سیاسی اختصاص یافته است. پس از پایان جنگ تحمیلی و کاهش فشارها و ملاحظات مربوط به آن، فرصت مناسبی به وجود آمد تا بحث های نظری در مورد مفهوم آزادی سیاسی در جمهوری اسلامی شکل گسترده ای به خود بگیرد و پیامدهای علمی تبعیت از هر نحله ی فکری خود را در جامعه نمایان و آشکار سازد.

از آنجا که موضوع آزادی همواره مورد توجه و چالش جدی جمهوری اسلامی بوده و هر دولت با رویکرد خاص خود به آزادی توجه نشان داده، مهم ترین دغدغه این پژوهش پرداختن به این مساله است که در دوره های مختلف حکومت در جمهوری اسلامی از سال ۱۳۶۸ بدین سو چه گفتمانی از مقوله آزادی سیاسی وجود داشته است و هر یک از دولت ها (سازندگی، اصلاح طلب و دولت نهم)، در این عرصه چه نقشی ایفا کرده اند و عملکرد آنها چگونه بوده است؟

با پاسخ به این پرسش، تبیین روشنی از وضعیت کنونی جامعه حول محور آزادی سیاسی به دست می آید و این امر به کسب چشم اندازی دقیق تر از آینده این روند منجر شود.

آزادی سیاسی در دولت های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، موضوعی است که تاکنون کار تحقیقی جدی در مورد آن صورت نپذیرفته است و با عنایت به گذشت بیش از سه دهه از انقلاب اسلامی ایران و موضع گیری ها و اظهار نظرهای گوناگون در این زمینه توسط دولت های آقایان هاشمی، خاتمی و احمدی نژاد ضرورت دارد این موضوع که یکی از مطالبات مهم تاریخی ایرانیان و نیز انقلاب اسلامی بوده است، مورد بررسی قرار گرفته و عملکرد دولت های جمهوری اسلامی در این ارتباط مورد کند و کاو قرار بگیرد. اهداف انجام این پژوهش عبارتند از: بررسی تعاریف و دسته بندی های رایج از آزادی و تبیین شاخصه های آزادی سیاسی براساس قانون اساسی و در نهایت تحلیل گفتمان آزادی سیاسی و ارزیابی آن بر اساس شاخصه های طراحی شده، در دولت های سازندگی، اصلاحات و دولت نهم.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مساله

در هیچ دوره‌ای از تاریخ سیاسی ایران، موضوع آزادی سیاسی به اندازه سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه قرار نگرفته است چرا که آزادی، از شعارها و اهداف اساسی انقلاب اسلامی بوده است. مقوله آزادی سیاسی نقش محوری در تحولات سالهای مقارن با وقوع انقلاب اسلامی و بعد از حدوث آن ایفا کرده است.

آزادی و به خصوص آزادی سیاسی (به دلیل دامنه گسترده و اهمیت آن به عنوان مهمترین وجه آزادی)، یکی از مطالبات همیشگی ملت ایران بوده که کسب آن از جمله انگیزه‌های اساسی تمامی قیام‌های اجتماعی - سیاسی یکصد سال اخیر در ایران به شمار می‌آید. به عنوان نمونه استبداد و خودرایی پادشاهان عصر قاجار از جمله عوامل اصلی شکل‌گیری نهضت مشروطه در بیش از یکصد سال قبل بود. آنان نه تنها همگام با خواسته‌های مردم پیش نرفتند، بلکه خودکامگی حکومت، راه هرگونه اصلاحات از بالا را نیز سد می‌کرد. نتیجه این امر شکل‌گیری یک اجماع عمومی در جامعه برای محدود کردن قدرت پادشاه و کسب آزادی‌های بیشتر بود که به امضای فرمان مشروطه توسط مظفرالدین شاه در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی منجر شد. اما با مقاومت‌های بعدی محمدعلی شاه قاجار و همین‌طور دخالت‌های خارجی به خصوص از جانب روسیه تزاری اجرای فرمان مشروطه با چالش‌های جدی مواجه شد که به نبردهای گسترده در نقاط مختلف کشور انجامید و سرانجام با فتح تهران، این نهضت در ظاهر به پیروزی رسید.

اما در ادامه، نهضت آزادی خواهانه مشروطه با نفوذ جریان روشنفکری وابسته به غرب به انحراف کشیده شد و از دل آن استبداد رضاخانی بیرون آمد. بدون شک یکی از علل اصلی این انحراف برداشت‌های متفاوت از مفهوم آزادی بود که محاکمه و بر دار کشیدن مرحوم آیت الله شیخ فضل الله نوری نماد عینی این انحراف به شمار می‌رود. در سال‌های بعد نیز از آرمان‌های مشروطه خواهانه جز نامی بر جای نماند و با کودتای نظامی رضا خان میرپنج آخرین میخ بر تابوت مشروطه کوبیده شد. وی حکومت استبدادی و فردی شاهان قاجار را با خشونت بیشتری گرفت و در ادامه پسر وی محمدرضا پهلوی نیز راه پدر را ادامه داد و خفقان شدیدی را در کشور حاکم کرد که عملکرد ساواک جلوه خارجی آن محسوب می‌شد.

یکی از علل بنیادین مخالفت مردم با رژیم شاه نیز انسداد فضای جامعه و عدم وجود آزادی سیاسی بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی (و به ویژه دهه اخیر)، موضوع آزادی سیاسی به مثابه یکی از اهداف انقلاب و مطالبات مردم در کانون مسائل سیاسی کشور جای گرفته و امروزه به یکی از اساسی‌ترین مسائل جامعه (در سطوح گوناگون؛ میان دولت و ملت و جناح‌ها و گروه‌های مختلف در سپهر سیاسی) تبدیل شده است.

جمهوری اسلامی ایران در بطن قانون اساسی خود درصدد تکوین و تدوین آزادی سیاسی بر مبنای الگوی اسلامی مبتنی بر تفکر شیعی برآمده است. از این رو، آزادی سیاسی به عنوان یکی از اساسی‌ترین اهداف انقلاب اسلامی سایه‌ای گسترده بر قانون اساسی افکنده و مشخصاً اصول ۶، ۷ و ۸ از اصول کلی و فصل سوم به حقوق ملت (موکداً ۵ اصل از این فصل از اصل ۲۳ تا ۲۷)، به موضوع آزادی سیاسی اختصاص یافته است.

پس از پایان جنگ تحمیلی و آغاز دوران بازسازی و دهه سازندگی که با دو دوره ریاست جمهوری آقای هاشمی رفسنجانی همزمان شد، شرایط کشور تغییر یافت و از فشارها و ملاحظات مربوط به جنگ تحمیلی کاسته شد. در این ایام، فرصت مناسبی به وجود آمد تا بحث‌های نظری در مورد مفهوم آزادی سیاسی در جمهوری اسلامی شکل گسترده‌ای به خود بگیرد و پیامدهای علمی تبعیت از هر نحله‌ی فکری خود را در جامعه نمایان و آشکار سازد. در هر حال استقرار جمهوری اسلامی ایران فرصت و زمینه مساعدی را فراهم آورده تا آزادی سیاسی در ابعاد متعدد، مورد بحث اندیشمندان قرار گیرد.

از آنجا که موضوع آزادی همواره مورد توجه و چالش جدی جمهوری اسلامی بوده و هر دولت با رویکرد خاص خود به آزادی توجه نشان داده، مهم‌ترین دغدغه و هدف این پژوهش پرداختن به این مساله است که در دوره‌های مختلف حکومت در جمهوری اسلامی از سال ۱۳۶۸ بدین سو چه گفتمانی از مقوله آزادی سیاسی وجود داشته است و هر یک از دولت‌ها (سازندگی، اصلاح طلب و دولت نهم)، در این عرصه چه نقشی ایفا کرده‌اند و عملکرد آنها چگونه بوده است؟ با پاسخ به این پرسش، تبیین روشنی از وضعیت کنونی جامعه حول محور آزادی سیاسی به دست می‌آید و این امر به کسب چشم‌اندازی دقیق‌تر از آینده این روند منجر شود.

سوال اصلی پژوهش:

براین اساس پرسش اصلی این تحقیق به شرح زیر است:

- برداشت و عملکرد هر یک از دولت‌های جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۶۸ در باب آزادی‌های سیاسی (بر اساس قانون اساسی) چه بوده است؟

سوال‌های فرعی:

در کنار پرسش اساسی در این پژوهش، پرسش‌های فرعی زیر نیز مورد توجه قرار گرفته است:

- ۱- مفهوم آزادی سیاسی و مولفه‌های آن در دنیای مدرن (غرب یا نظام لیبرالیسم) چیست؟
- ۲- مفهوم آزادی سیاسی و شاخصه‌های آن در اسلام (بویژه اندیشه حضرت امام(ره)) چیست؟
- ۳- مفهوم و مصادیق آزادی سیاسی و مولفه‌های آن بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی چیست؟

فرضیه

- آزادی‌های سیاسی یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های دولت‌های پس از انقلاب اسلامی ایران بوده و هر یک از آنها بر اساس شرایط اجتماعی حاکم خود عملکردی متفاوت در مقوله آزادی سیاسی داشته است. رویکرد غالب فضای گفتمانی آزادی سیاسی در دولت‌های آقایان هاشمی، خاتمی و احمدی نژاد (دولت نهم) به ترتیب آگاهی و آگاه‌سازی، آزادی و در نهایت قانون و قانون‌مداری بوده است.

۱-۲. چرایی انجام تحقیق و اهداف

اگر چه موضوع آزادی سیاسی از موضوعات مهم مناقشه‌برانگیز در میان متفکران و پژوهشگران ایرانی بوده، اما متأسفانه به اندازه کافی به آن توجه نشده است.

مرور تالیفات و تحقیقات منتشر شده در این زمینه اعم از کتاب، مقاله، ترجمه، پایان‌نامه و ... نشان می‌دهد هر چند آثاری در این زمینه تالیف شده است، اما تعداد آثاری که با محوریت آزادی سیاسی در دولت‌های پس از انقلاب به رشته تحریر در آمده باشد، بسیار محدود است. عمده آثاری که در

این باره تالیف شده اند به بررسی مفهوم آزادی در اندیشه امام راحل، شهید مطهری، شهید بهشتی (ره) و دیگر اندیشمندان و تئوریسین های دهه اول انقلاب یا مقایسه دیدگاه های آنها با یکدیگر و همین طور مقایسه دیدگاه های این صاحب نظران داخلی با اندیشمندان غربی و فیلسوفان مغرب زمین اختصاص دارند و به ندرت شاهد انجام تحقیقات مفصل، مستقل و گسترده در مورد نگرش دولتهای بعد از انقلاب و نه اشخاص به مفهوم آزادی و همین طور انجام بررسی هایی در این زمینه در مورد دولت های سر کار آمده بعد از در گذشت امام راحل بوده ایم.

بنابراین آزادی سیاسی در دولت های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، موضوعی است که تاکنون کار تحقیقی جدی در مورد آن صورت نپذیرفته است و با عنایت به گذشت بیش از سه دهه از انقلاب اسلامی ایران و موضع گیری ها و اظهارنظرهای گوناگون در این زمینه توسط دولت های آقایان هاشمی، خاتمی و احمدی نژاد ضرورت دارد این موضوع که یکی از مطالبات مهم تاریخی ایرانیان و نیز انقلاب اسلامی بوده است، مورد بررسی قرار گرفته و عملکرد دولت های جمهوری اسلامی در این ارتباط مورد کند و کاو قرار بگیرد.

اهداف انجام این پژوهش عبارتند از: بررسی تعاریف و دسته بندی های رایج از آزادی و تبیین شاخصه های آزادی سیاسی براساس قانون اساسی و در نهایت تحلیل گفتمان آزادی سیاسی و ارزیابی آن بر اساس شاخصه های طراحی شده، در دولت های سازندگی، اصلاحات و دولت نهم.

۱-۳. پیشینه پژوهش

اگر چه تعداد کتبی که با موضوع آزادی سیاسی در کشور به چاپ رسیده قابل توجه است، اما در دو دهه اخیر کتابی با موضوع مشابه با این مقاله با هدف مقایسه گفتمان آزادی سیاسی در دولت های آقایان هاشمی، خاتمی و احمدی نژاد به چاپ نرسیده و موضوع این تحقیق بکر و دست نخورده است. در مورد کتب سیاسی به چاپ رسیده با موضوع آزادی سیاسی و مقایسه عملکرد دولتهای بعد از انقلاب در این زمینه، دو نوع دسته بندی قابل ذکر است.

در دسته اول کتبی جای می گیرند که تنها آزادی سیاسی را از دیدگاه یک یا چند شخص یا صاحب نظر(ان) خاص و برجسته بررسی کرده اند. اسامی این کتب که از طریق جستجو در پایگاه اینترنتی

adinebook.com و همین طور وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران یافت شده اند عبارتند از «آزادی سیاسی (مجموعه از چشم انداز امام علی(ع))»، «آزادی سیاسی در سیره امام علی (ع)»، «حکمت اصول سیاسی اسلام» تألیف مرحوم علامه محمد تقی جعفری با موضوع آزادی سیاسی از دیدگاه حضرت علی (ع)، «آزادی در نهج البلاغه» تألیف عبدالعلی بازرگان، «نسبت آزادی سیاسی و عدالت اجتماعی در اندیشه سیاسی استاد شهیدآیت الله مطهری»، «آزادی سیاسی در اندیشه آیت الله مطهری و آیت الله بهشتی»، «آزادی سیاسی در اندیشه های شیعه و معتزله (امام خمینی و قاضی عبدالجبار)»، «شورا و آزادی؛ بحثی در اندیشه سیاسی آیت الله طالقانی»، «پیشگامان فضیلت و آزادی در نگرش های سیاسی - دینی ایران معاصر (از نهضت مشروطه تا انقلاب اسلامی)» و «با پیشگامان آزادی: اندیشه ها و کوشش های فرهنگی و سیاسی حاج میرزا حسن رشدیه تبریزی».

این کتب هیچ یک اشتراک موضوعی با موضوع این مقاله ندارند. به عنوان مثال کتاب «آزادی سیاسی در اندیشه آیت الله مطهری و آیت الله بهشتی»، تألیف شریف لک زایی که اولین بار در سال ۱۳۸۲ توسط انتشارات بوستان کتاب قم به چاپ رسید، در چهار فصل تألیف شده و ابتدا به بحث درباره مفاهیم نظری آزادی سیاسی پرداخته است. نویسنده در سه فصل انتهایی دیدگاهی دیدگاه های آن دو شهید بزرگوار را می کاود و لذا محتوای این کتاب اشتراک موضوعی و زمانی با مباحث این پژوهش ندارد. نمونه دیگر کتاب "آزادی سیاسی در اندیشه های شیعه و معتزله" است که توسط محمود شفیعی نوشته شده و از سوی انتشارات قلم نو در سال ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است. این کتاب به بررسی تفصیلی و مقایسه اندیشه های سیاسی امام خمینی (ره) و قاضی عبدالجبار پرداخته و از جمله دیدگاههای این دو شخصیت در مورد آزادی سیاسی را هم بیان نموده، اما در همین حد متوقف مانده و اطلاعات بیشتری به مخاطب ارائه نمی دهد. کتاب «حکمت اصول سیاسی اسلام» تألیف مرحوم علامه محمد تقی جعفری که توسط بنیاد نهج البلاغه در سال ۱۳۶۹ در تهران به چاپ رسیده هم در همین گروه قرار می گیرد. مولف بزرگوار این کتاب به دنبال بحث در مورد فرمان حضرت فرمان علی (ع) به مالک اشتر، آزادی سیاسی از دیدگاه آن حضرت و مولفه های آن را بررسی می نماید. در نهایت کتاب «آزادی در نهج البلاغه» تألیف عبدالعلی بازرگان که توسط موسسه خدمات فرهنگی رسا در سال ۱۳۷۷ به چاپ رسیده به طور عمده سعه صدر و مدارای حضرت علی (ع) با مخالفان سیاسییشان را مورد بررسی قرار داده و از دیگر جنبه های بحث آزادی سیاسی غفلت شده است.

دسته دوم هم شامل کتبی هستند که نسبت آزادی سیاسی را با یک موضوع دیگر در حوزه اندیشه سیاسی مورد بررسی قرار داده اند یا جایگاه آزادی سیاسی را به شیوه های مختلف به بحث گذارده اند. این کتب هم در حد بحث های نظری در حوزه اندیشه سیاسی و فلسفه سیاسی متوقف مانده و به عملکرد دولت های بعد از انقلاب اسلامی در این زمینه بر اساس شاخص های برگرفته از قانون اساسی که موضوع اصلی این مقاله است نپرداخته اند. اسامی این کتب عبارتند از «آزادی در فلسفه سیاسی اسلام»، «ترابط دین با امنیت ملی و آزادی سیاسی»، «آزادی اندیشه و بیان» و «اندیشه آزادی: نگاهی از منظر اقتصاد سیاسی به تجربه ایران معاصر». به عنوان مثال کتاب «آزادی در فلسفه سیاسی اسلام» نوشته منصور میراحمدی در سال ۱۳۸۱ توسط انتشارات بوستان کتاب قم تالیف شده است. تبیین مفهوم آزادی و اقسام آن، اشاره ای گذرا به تحول مفهومی آن در فلسفه سیاسی اسلام و تحلیل مفهوم آزادی سیاسی، اشاره به دیدگاه ها و آرای برخی از فیلسوفان کلاسیک و جدید اسلامی در مورد آزادی سیاسی، بیان مبانی نظری آزادی سیاسی در فلسفه سیاسی اسلام، تبیین قلمرو آزادی سیاسی در فلسفه سیاسی اسلام و در نهایت تشریح برداشت خاص فلسفه سیاسی اسلام از آزادی سیاسی قسمتهای مختلف این کتاب را تشکیل می دهد.

موضوع اصلی کتاب «ترابط دین با امنیت ملی و آزادی سیاسی» نوشته محمد منصورنژاد هم بررسی چالش های موجود بر سر راه دستیابی به آزادی سیاسی و امنیت ملی در جمهوری اسلامی و راه کارهای ایجاد امنیت و آزادی به صورت همزمان است که مقوله آزادی سیاسی را تنها از منظر امنیت ملی به بحث گذارده است. در کتاب «آزادی اندیشه و بیان» نوشته ناصر کاتوزیان و حبیب الله رحیمی هم آزادی اندیشه و بیان از دیدگاه حقوق اسلامی، ادب فارسی، مقررات بین المللی و قوانین موضوعه ایران بررسی شده و همچنین مسائل مربوط به اجرای حق و دشواری های عملی آن، به ویژه جنبه های کیفری آزادی بیان با تاکید بر جرایم مطبوعاتی تبیین گردیده است. در نهایت موضوع اصلی کتاب «اندیشه آزادی: نگاهی از منظر اقتصاد سیاسی به تجربه ایران معاصر»، نوشته موسی غنی نژاد، محمد طبیبیان و حسین عباس علی کمر، مرور تاریخی اندیشه های مربوط به مدرنیته در حوزه ارزش ها، آزادی ها و حقوق فردی و تاثیر آن بر امور سیاسی و اقتصادی در سطح جهان است. پس می توان نتیجه گرفت در دو دهه اخیر کتابی با موضوع مشابه با این پژوهش به چاپ نرسیده و موضوع این تحقیق جدید و دست نخورده است.

در حوزه پایان نامه ها و مقالات، به استناد بانک اطلاعات مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (irandoc.ac.ir) تا زمان نگارش این تحقیق، در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری ۱۴ عنوان پایان نامه با موضوع آزادی سیاسی نگاشته شده است. ولی این پایان نامه ها هیچ اشتراک موضوعی با این تحقیق ندارند و با بررسی عناوین و محتوای آنها مانند «آزادی و تاثیر آن در پیشرفت اوضاع سیاسی و اقتصادی»، «بررسی رفتار سیاسی ملیون در دولت موقت انقلاب اسلامی ایران»، «مؤلفه های آزادی سیاسی در اسلام در آثار متفکران مسلمان ایران معاصر (شامل مهدی بازرگان، علی شریعتی مزینانی، روح الله خمینی، محمد تقی جعفری، محمد حسین طباطبائی، محمود طالقانی)»، «آزادی در اندیشه سیاسی با توجه به آراء اندیشمندان معاصر شیعه (امام خمینی، علامه محمدحسین طباطبائی، استاد مرتضی مطهری)»، «مبانی و گستره آزادی سیاسی در اندیشه و رفتار حضرت علی(ع)»، «آزادی در اندیشه سیاسی کانت»، «سازش بین آزادی فردی و مشارکت سیاسی (رابطه با دیگری) در اندیشه هانا آرنه» و در نهایت «رابطه قدرت و آزادی سیاسی از دیدگاه میشل فوکو و مرتضی مطهری» مشخص می شود هر یک از این پایان نامه ها تنها در بخش های محدودی که محدود به فصل دوم این پژوهش است با آن اشتراک موضوعی دارند. به عنوان مثال در پایان نامه «مبانی و گستره آزادی سیاسی در اندیشه و رفتار حضرت علی (ع)»، مولفه های آزادی سیاسی در اندیشه سیاسی و سیره حکومتی حضرت علی (ع) و میزان حضور این اندیشه ها در عصر حکومت پیامبر اعظم (ص)، خلفای سه گانه و امیرالمومنین (ع) بررسی شده و چنین نتیجه گرفته شده که آزادی سیاسی در تحولات صدر اسلام نقشی کلیدی داشته و ریشه بخش قابل توجهی از موانع و مشکلات حکومت حضرت علی (ع) را باید در تضعیف تدریجی آزادی سیاسی در دوره زمامداری خلفای سه گانه جستجو کرد و حکومت حضرت علی (ع) احیای مجدد سنت نبوی آزادی سیاسی محسوب می شود.

در بخش طرح های پژوهشی سه طرح با عنوان مشابه «بررسی تطبیقی مبانی آزادی احزاب سیاسی در ایران و فرانسه» در دسترس است که میزان پیشرفت دو طرح هم صفر درصد اعلام شده است. در بخش مقالات همایش هم چهار عنوان شامل «آزادی در ادب سیاسی مشروطیت ایران»، «آزادی دموکراسی در اندیشه سیاسی امام خمینی»، «مبانی آزادی و آزادگی انسان در اندیشه سیاسی امام

علی (ع)» و «نسبت آزادی سیاسی با آزادی اقتصادی، مروری بر مبانی فراتجربی» به چشم می خورد که هیچ اشتراک موضوعی با این پژوهش ندارند. در بانک اطلاعات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران ۵۲ عنوان پایان نامه و ۹۱ مورد مقاله به مفهوم آزادی پرداخته است.

به استناد بانک اطلاعات کتابخانه ملی، فقط ۶ عنوان پایان نامه به موضوع «آزادی سیاسی در دولت‌ها» پرداخته اند که تنها دوران مشروطه، ایام سلطنت پهلوی اول و دوم و در نهایت دوره شکل گیری و پیروزی انقلاب اسلامی را شامل می شوند و هیچ یک مساله آزادی سیاسی را در دو دهه اخیر بررسی نکرده اند. از ۱۰۳ عنوان مقاله با موضوع «آزادی سیاسی در دولت‌ها»، تنها تعداد ۱۶ عنوان مقاله به موضوع آزادی سیاسی در دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی (آن هم به شکل جست و گریخته) پرداخته و محور اصلی این مقالات مسائلی همچون انتخابات ریاست جمهوری در دوره های مختلف، مشارکت سیاسی، آزادی در فقه سیاسی شیعه، آزادی سیاسی در اندیشه اندیشمندان مشهور اسلامی و مسیحی، آزادی بیان و تربیت سیاسی است. باید توجه داشت این موضوعات یا با این پژوهش هیچ اشتراک موضوعی ندارند یا به صورت موردی و نه مقایسه ای و آن هم به طور محدود بخش کوچکی از محورهای مورد توجه در این مقاله را در حداکثر چند صفحه بررسی کرده اند. بنابراین تحقیقات و بررسی های انجام شده در مورد آزادی سیاسی در سه دهه اخیر عمدتاً با هدف بررسی و نقد دیدگاههای ائمه معصوم، اندیشمندان، اشخاص صاحب نظر و معماران انقلاب اسلامی در حوزه آزادی سیاسی انجام شده و نه بررسی عملکرد دولت های سر کار آمده بعد از رحلت امام راحل، لذا موضوع این تحقیق بکر بودن و تازگی خود را حفظ کرده است.

۴-۱. نتایج کاربردی پیش‌بینی شده تحقیق

این تحلیل امکانات روش‌شناختی مناسبی را برای بررسی مفهوم آزادی سیاسی فراهم می‌کند. این امکانات روش‌شناختی در سطح خرد انجام نمی‌شود بلکه رویکردی کلان و کلی اتخاذ می‌کند که برآیند آن ارائه "نقشه راه" از گذشته و همچنین فراهم آوردن امکانی برای ارائه "چشم‌انداز" آینده است.

از منظر کاربردی، این تحلیل‌ها امکاناتی فراهم می‌آورد که بر مبنای آن نگاهی چندجانبه در اختیار سیاستگذاران و سیاستمداران، دولتمردان، و پژوهشگران فراهم می‌آورد تا با آگاهی عمیق و ژرف از عملکرد خود و دیگران در این عرصه خطیر گام بردارند.

۱-۵. روش انجام تحقیق

روش انجام این تحقیق توصیفی و تحلیلی است و بدین منظور آرا و اندیشه‌های اندیشمندان و چهره‌های اصلی اجرایی نظام در دولت‌های سازندگی، اصلاحات و دولت نهم بیان شده و سپس تحلیل‌ها و مقایسه‌های لازم برای درک بهتر و نتیجه‌گیری نهایی صورت خواهد گرفت. چارچوب تحلیلی یاد شده نیز گفتمانی خواهد بود و نشان می‌دهد که در هر دوره چه گفتمانی از آزادی سیاسی در کشور حاکم بوده است؛ دال‌های مرکزی هر گفتمان چه بوده است؛ منظومه‌هایی که حول محور این دال چیده شده‌اند چه بوده است. اما قبل از این کار، شاخصه‌های مدنظر از متن قانون اساسی استخراج می‌شود. بنابراین، در نخستین گام به طراحی و تدوین شاخصه‌هایی مناسب جهت تحلیل و مقایسه کمی و کیفی موضوع آزادی سیاسی در هر یک از دولت‌های جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و با یافتن مشترکات و نامشترکات دوره‌های مورد بررسی به تحلیل نظری و کیفی آنها اقدام می‌کند.

بر اساس آخرین دیدگاه‌های نظری تحلیل گفتمان (دیدگاه ارنستو لاکلا و شانتال موف^۱) هیچ امری بیرون از گفتمان وجود ندارد. البته این گفته به معنی نفی جهان مادی بیرون نیست بلکه این متفکرین به این نکته مهم اشاره می‌کنند که چیزی بیرون از فضای گفتمان قابلیت معنایی ندارد. بنابراین، لازم است گفتمان‌های سه دوره درباره آزادی سیاسی استخراج شود و با شاخص‌هایی بدست آمده از قانون اساسی جمهوری اسلامی (بر اساس مطالعه ای تاریخی-تطبیقی) از مقوله آزادی سیاسی مقایسه شود.

روش گردآوری این پژوهش نیز با بهره‌گیری از روش‌های اسنادی و کمک گرفتن از کتب و مقالات این حوزه و نیز تحلیل متون مکتوب، سخنرانی‌ها، اسناد، و گزارش‌های مربوط به عملکرد دولت‌ها انجام شده است. بدین منظور از اسناد موجود در کتابخانه‌های مختلف و آرشیوهای مکتوب و رقمی نشریات کشور و گزارشات وزارتخانه‌ها و دوایر دولتی مربوطه هم استفاده شده است.

^۱ E, Laclau & C, Mouffe.

۱-۶. محدوده زمانی و مکانی

این پژوهش از نظر زمانی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۸ را مورد توجه قرار می‌دهد و از نظر مکانی محیط جغرافیای فکری نظریه پردازان گفتمان جمهوری اسلامی و عرصه حاکمیتی سیاستمداران کشور را شامل می‌شود و از نظر موضوعی به ابعاد مختلف آزادی سیاسی درون گفتمان انقلاب اسلامی توجه دارد.

۱-۷. سازماندهی و روش

این پژوهش در پنج فصل تدوین می‌شود که عبارتند از:

• فصل اول: کلیات تحقیق

در این فصل به کلیات تحقیق پرداخته می‌شود در آن، مقدمات بحث شامل اهداف، پرسش‌ها و فرضیات تحقیق مورد تدقیق قرار می‌گیرد.

• فصل دوم: پیشینه و ادبیات نظری تحقیق

در این فصل، سابقه و ادبیات نظری لحاظ می‌شود. در ادبیات نظری تحقیق، تعاریف و دسته‌بندی‌های رایج از آزادی سیاسی مورد بررسی قرار گرفته و اختلاف دیدگاه‌ها در این خصوص مورد لحاظ قرار می‌گیرد. در این فصل، شاخصه‌های آزادی سیاسی براساس قانون اساسی (به عنوان ملاک بررسی عملکرد دولتها) بررسی و استخراج می‌شود.

• فصل سوم: روش شناسی

در این فصل، روش بکار گرفته شده در این تحقیق به همراه چرایی انتخاب و استفاده از این روش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

• فصل چهارم: یافته های تحقیق

این فصل در دو بخش مجزا تدوین خواهد شد که عبارتند از:

بخش اول: فضای گفتمان های سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی

بخش دوم: فضای گفتمان های آزادی سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی

• فصل پنجم: جمع بندی و نتایج تحقیق

در این فصل جمع‌بندی از عملکرد آزادی سیاسی در جمهوری اسلامی ایران که بر اساس شاخصه‌های مطرح شده ارائه می‌شود.

بر این اساس، جدول زمانبندی این تحقیق به شرح زیر خواهد بود:

ردیف	مراحل تحقیق
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	فصل دوم: پیشینه تحقیق و مبانی نظری
۳	فصل سوم: روش شناسی تحقیق
۴	فصل چهارم: یافته های تحقیق
۵	فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری